

Vad är skillnaden mellan att roa sig och att bli road?

I sin föreläsning "Det goda livet" gör professorn i filosofi Mats Furberg (1991) en distinktion mellan att *roa sig* och *att bli road* och låter, enligt min uppfattning, detta bli starten på en kritik av upplevelsesamhället. Furberg (1991, s. 9) skriver att "vi verkar alltmer fångas in i en upplevelsekultur. På vår fritid tänks vi behöva 'nöjen' och 'underhållning'. Vi ska inte roa oss utan bli roade; någon eller något skall ge oss vissa upplevelser." Vad menar Furberg med detta och var ligger skillnaden mellan dessa två fenomen (att bli road och att roa sig)? Följande text är ett försök till att svara på denna undring.

Låt oss starta med att beskriva vad som menas med att bli road. När man blir road är detta en passiv upplevelse. Att sitta och titta på en halvtimmes komediserie på TV är nog ett av de mest iögonfallande exemplen på detta. En person har tråkigt och känner ett behov av förströelse och sätter på TV:n och blir passivt underhållen. Upplevelsen är tillfällig och slutar så fort serien är slut.

Att *roa sig* är lite svårare att förklara. Det vore kanske lättast att säga att roa sig är motsatsen till passiva upplevelser, men detta kan missförstås. Här kan man tro att passiv betyder att man sitter still och aktiv är att man gör något fysiskt (man rör på sig), men jag tror att distinktionen ligger i den typ av motstånd (i ens egna tankar) man får av olika aktiviteter. Det är inte något som man lätt kan absorbera, man måste kämpa lite, eller mycket, för att förstå. Det finns en skillnad i att läsa en skvallertidning och att läsa Furbergs böcker. Även om man utför samma fysiska handling när man läser en skvallertidning eller Furberg finns det en skillnad mellan dem båda. Man får använda hjärnan mer när man läser Furberg. Vad jag menar med att "använda hjärnan mer" är svårt att exakt beskriva men det är något dylikt med att man får koncentrera sig mer för att förstå texten, ens egen fantasifullhet måste användas och utvecklas, man får jobba mer kreativt för att kunna ta in vad som läses.

Att bli road är en passiv handling i den mening att man inte behöver anstränga sig i någon högre utsträckning för att förstå det som erbjuds av upplevelsesamhället. På grund av att "bli road" är i hög grad en passiv

handling utvecklar man inte någon av sina förmågor. Detta till skillnad mot att göra något som innebär en högre grad av aktivitet och ansträngning som innebär att man inte enbart kan lita på sina tidigare förmågor utan måste utveckla dessa.

För att försöka förtydliga detta ytterligare låt mig ta exemplet där Furberg (1987) diskuterar en lärare som vill lära en elev hur man simmar fjärilsim. Läraren kan inte lära ut detta simsätt enbart genom att tala om hur man gör. Läraren visar antagligen först med kroppen hur man gör. Sedan får eleven försöka själv medan läraren står vid sidan och ger tips om att eleven skall ha rakare axlar, böja lite mer på knäna och dylikt. Till slut efter en lång träningsstid bemästrar eleven tekniken väl. Eleven har lärt in ett know-how om hur man simmar fjärilsim. Samtidigt som eleven lärt sig detta simsätt genom en längre tids tuff träning har han antagligen även utvecklat andra förmågor. Läraren kan ha utvecklat elevens karaktär genom att lära eleven tålmod, behärskning och flit genom att få honom att utöva den hårda och utmanande träningen. Genom att utmana människan så att hon inte enbart kan lita på sina tidigare förmågor så kommer hon att utvecklas. Genom denna utveckling lär hon sig också förmågor som tålmod, behärskning och flit annars skulle hon inte ha klarat av utmaningen. Har eleven förändrat sina personlighetsegenskaper och blivit exempelvis tålmodigare och flitigare har läraren lyckats med en *karaktärsfostran*.

Det behöver givetvis inte vara en lärare som påverkar en elev till denna karaktärsfostran. Det kan handla om en egen förkovran som från början egentligen inte var meningen. Furberg tar exemplet med att när han själv började läsa "seriös" skönlitteratur var det inte av en inre drift utan av något som kan likna snobberi. Han ville verka mogna, mer intellektuellt öppen, mer sinnad för svårare texter och dylikt. Att hans vyer senare vidgades efter att han tvingat sig igenom viss läsning var en bonus. Efter träning på detta område började han förstå mer av vad han läste och kunde senare använda denna kunskap. Furberg skriver att "karaktärsfostran tycks likna estetisk fostran såtillvida att den bl.a. avser att göra eleven uppmärksam på vissa ting hos honom själv och omvärlden och därigenom ändra hans upplevelser och värderingar" (Furberg 1987, s. 30). Det sker alltså ett *aspektskifte*, det vill säga att individen ser tillvaron med nya ögon.

Det är detta aspektskifte som Furberg vill nå fram till. Orsaken till detta är att han menar att en "människa är inte mycket till människa utan historia; utan ackumulerat och välgrundat vetande *och* kännande [...]; utan erfarenhet av möjliga nya synsätt; utan rikt emotionsregister; utan ständig träning i den fantasi och den inlevelse som inte är blotta dagdrömmar men informerad och reflekterad förmåga att sätta sig in

i alternativ” (Furberg 1991, s. 5). Detta citat visar alltså till vilken sorts människa Furberg vill att detta aspektskifte skall leda fram till. Vad är det då för sorts människa som skall förändras? Furberg anser att det verkar som om vi sugts längre och längre in i en upplevelsekultur. Människorna i vårt nuvarande samhälle tycks anse att de behöver nöjen och underhållning i allt högre grad. Det vill säga att vi passivt skall bli matade med nöjsamheter, att någon eller något skall ge oss vissa upplevelser. Att vi skall bli roade och det är detta som Furberg är negativt inställd emot. Eller rättare sagt är det nog följderna som Furberg ser som negativa. Följderna vilka är uteblivandet av träning av de karaktärsförmågor som är så viktiga för oss.

Den klassiska sociologen Simmel beskrev den nya upplevelsekulturen som att människan lever i en ständig ström av nya upplevelser som hon själv inte behöver lära sig att simma i (Simmel 1995). Att människan inte behöver ”lära sig att simma” innebär att hon kan bli en passiv mottagare av de nöjen som upplevelsekulturen erbjuder. Människan blir allt mer passiv och allt mindre aktiv till att finna egna aktiviteter. Om människan socialiseras till att vara en passiv individ blir hennes enda alternativ de som erbjuds henne genom minsta möjliga egna kraftansträngning. Det alternativ som främst erbjuds människan idag skriver professorn i företagsekonomi Mats Alvesson är en upplevelsekultur genom konsumtion. Inga andra livsstilar kan konkurrera på samma villkor (Alvesson 2007). Detta är en av grunderna till samhällskulturens utveckling mot en tydligare slit- och slängekonomi. Det vill säga att individer använder ting som de köper en allt kortare tid innan de överger dessa och köper nytt. Detta har producenterna insett och tillverkar varor som har kortare hållbarhet för att de behöver inte hålla lika länge som tidigare (Alvesson 2007). Alvesson menar att ”aktiviteter som kräver skicklighet, disciplin, tålmod och övning lider av försök att spara tid. [...] Vår tids konsumtionsklass – i Sverige den stora majoriteten – lider av tidsstress, till stor del genererad av konsumtionsvolymen” (Alvesson 2007, s. 29). Vare sig det gäller upplevelser eller en egen identitet kommer de färdigpaketerade av andra personer och är lätta att köpa.

Att denna utbredda upplevelsekultur inte leder till en ökad tillfredställelse tyder flera studier på som visar att överflödssamhället, trots ökad konsumtion, inte har medfört någon ökad tillfredställelse i samhället (Alvesson 2006). Det verkar snarare vara tvärtom. Känslan av stress ökar i samhället och bland ungdomar har den psykiska ohälsan och stressrelaterade besvär ökat (Ungdomsstyrelsen 2007). Varför har detta sökande och försök till köp av lycka inte lyckats?

Furberg (1991) menar att upplevelsekulturens synsätt har missförstått vad njutning är på samma sätt som Aristoteles menade att hedonisterna

missförstått vad njutning är. Frågan som Aristoteles framlägger är om en upplevelse nödvändigtvis är en förnimmelse? När man exempelvis njuter av att läsa filosofi har vi då någon förnimmelse som gör vår aktivitet till nöje? Det vill säga förnimmer vi någon sorts "njutningsklocka" som ringer hela tiden? Nej, det har vi inte, denna klocka skulle enbart störa ifall den gjorde det. Det är själva aktiviteten som är njutningen och inte någon ringande "njutningsklocka". Det är alltså fel att jämföra "normal" njutning med att vara motsats till smärta. En smärta är en känsla som dyker upp, vilken är en upplevelse som man är medveten om. Njutningen i en aktivitet är man inte medveten om på samma sätt, själva njutningen är ingen särskild upplevelse. Man skulle kunna säga att njutningen är själva verksamheten. Självklart uppkommer toppar av lycka när man exempelvis tror sig se lösningen på ett svårt problem eller dylikt. Men då når man denna känsla genom att man sökt lösningen och inte genom att man sökt känslan. Att enbart söka efter känslan är ett av de säkraste sätten att misslyckas att nå den (Furberg 1991). Att enbart försöka nå denna känsla av njutningsklockor är dock vad vår upplevelsekultur manar oss att göra.

Människans allt mer utbredda slit- och slängkonsumtion tyder på att hon förförs av lovorden kring njutningsklockorna som allt mer sällan ringer. I stället för att vara aktiv och söka efter alternativ till upplevelsekulturen låter sig individen flyta med i dess ständiga ström av nya löften om lycka genom ytterligare inköp. Furberg (1991) menar att vad som är njutningsfullt skiljer sig mellan olika människor. Poängen är att den nuvarande upplevelsekulturen verkar leda till att många individer är sämre rustade till att aktivt finna de verksamheter som uppfyller just hennes liv med mening. Upplevelsekulturen verkar leda till att människan blir sämre på att sätta sig in i alternativ och ifrågasätta sina intuitiva vardagliga begär. Trots att de för många leder till känslor av stress och ångest.

Furbergs främsta kritik av denna upplevelsekultur är dock inte att den leder till en upplevelse av stress, utan att den leder till en försämring av människans karaktärsfostran. Läsning av böcker har använts som exempel tidigare i denna text, det vill säga att detta är en aktivitet som genom att utföra den ofta leder till att man tränar sin karaktärsfostran, vilket ofta leder till ett aspektskifte i synen på omvärlden. Detta aspektskifte har inte bara beskrivits av Furberg utan man kan även finna liknande beskrivna upplevelser hos andra författare. Exempelvis har professor Sverre Sjölander (2004) beskrivit hur hans synsätt gick från ett vad han kallar omoget till ett moget sådant genom kulturell förkovran. Andra dylika exempel kan man finna från Skolverket och Lärarnas Riksförbund. I en studie utgiven av Skolverket år 2000 som handlade om den demokratiska kunskapen och tänkandet hos ungdomar i nionde klass deltog 138

skolor i Sverige. Elevernas resultat visade sig vara direkt relaterat till hur mycket böcker det fanns i deras hem, ju fler böcker desto bättre resultat. Det vill säga att växer ungdomar upp i en miljö som präglas av läsning lär de sig att resonera mer demokratiskt (Skolverket 2000). I en rapport från 2006 utgiven av Lärarnas Riksförbund står det att "det framgår tydligt att de elever som inte läser några böcker är mindre toleranta en genomsnittet" (Lärarnas riksförbund 2006a, s. 4). Mer än var femte elev som inte läser skönlitterära böcker anser inte att alla människor har lika stort människovärde. Resultaten i undersökningen visade att "tolerans och läsning hör ihop och främjar varandra" (Lärarnas Riksförbund 2006b, s. 1). Förbundet skriver även att många elevers låga läsvana oroar och att läsning är en viktig komponent i ett tolerant och demokratiskt samhälle (Lärarnas Riksförbund 2006b). Läsning verkar med andra ord leda till en annan syn på världen (ett aspektskifte) och en ökad möjlighet till att tolerera och förstå andras livsvärldar (alternativa synsätt).

Om det konsumtionsinriktade upplevelsesamhället socialiserar in människan i en passivitet kommer hon inte att söka efter alternativ och tar vad som erbjuds henne framför näsan. Människan följer de nyckor som upplevelsekulturen erbjuder genom säljande löften om ett bättre och lyckligare liv. Människors välmående i samhället har dock inte ökat och reklamens löften om ett bättre liv har inte infriats. Ändå ökar slit- och slängkulturen. Om jag uppfattat Furbergs text korrekt så menar han att en karaktärsfostran leder bland annat till att man vidgar sitt vetande med nya erfarenheter av andra synsätt och blir medveten om alternativ. Det vill säga att man tränar sin förmåga att finna och framförallt förstå andra tankesätt och värderingar. På detta sätt kan man bli en aktiv person i letandet efter andra begär och inte vanemässigt svälja det som erbjuds.

Man övar förmågan att ifrågasätta sin nuvarande vardagliga intuition att följa konsumtionssamhällets uppmaningar och mer aktivt reflektera över ens val och vad de leder till. Genom att exempelvis läsa svårare litteratur som kräver att man aktivt använder och utvecklar sin egen förståelse för andras livsvärldar bygger man upp möjligheten att utmana sina egna handlanden och intuitiva begär. Det är troligtvis detta som Furberg vill visa med sitt eget exempel där han beskriver hur han efter träning började förstå tyngre texter. I min tolkning av att kunna "roa sig själv" innebär det inte bara att exempelvis kunna läsa "tyngre" litteratur, man måste även kunna omsätta sina nya lärdomar i tankar och handling. Det handlar alltså om en karaktärsfostran. Denna karaktärsfostran innebär att man ser omvärlden och sig själv på ett klarare sätt. Man blir uppmärksam på saker hos sig själv och hos omvärlden som man tidigare inte varit medveten om.

Det vill säga att om en elev tränas i att läsa böcker lär sig hon eller han

mer än bara att kunna läsa. Eleven lär sig bland annat flit, kreativitet och förståelse av andras livsvärldar. Dessutom tränas eleven i att orka läsa. Det är skillnad mellan att kunna läsa och att orka läsa. Bara för att man kan läsa innebär inte detta att man orkar läsa en bok. På samma sätt som att bara för att en person kan springa innebär inte detta att personen kan springa en mil. Att springa en mil kräver löpträning. Bara för att en person kan ta några löpsteg innebär inte detta att hon eller han kan springa en längre sträcka. Bara för att en person kan läsa innebär inte detta att hon eller han kan läsa en längre text, för detta krävs lästräning. För att ta till sig ett svårare textmaterial som ger mer utmaning för läsaren krävs ännu mer träning.

Detta är alltså inte något som man bara minns, detta är en förvärvningskunskap. Att kunna läsa en längre och svårare text innebär inte enbart att kunna komma ihåg vad olika ord betyder utan det är en kunskap som man förvärvar genom att utföra den under en längre tid. En zenmästare som undervisade i USA sade att hon idag hade många elever som kom till en eller två lektioner. Fick de inte den upplysning som de eftersökte efter dessa få besök gick de vidare till nästa för att se om de kunde få den på det nya stället, och så vidare. Zenmästaren menade dock att det inte räcker med att enbart lära sig vad man skall utföra utan man måste utföra dessa lärdomar under en längre tid för att det skall ge resultat (Beck 1989). Vad zenmästaren försöker visa med sitt exempel är att vad människan behöver är mer djup och ansträngning för att nå positiva effekter med sitt välbefinnande.

De nuvarande begär som många människor har leder inte till att de mår bättre. De aktiviteter som många utför verkar inte leda till en högre mängd lycka. Furberg skriver inte vilka aktiviteter som leder till mer njutning och välbefinnande, det är unikt för varje person. Han ger oss ett förslag till kritik av den nuvarande upplevelsekulturen som inte verkar leva upp till vad den lovat. Upplevelsekulturen leder främst till ett konsumtionssamhälle som är allt för inriktat på passiva upplevelser. Detta förefaller leda till att människor tränas allt mindre i viktiga mänskliga dygder.

LITTERATUR

- Alvesson, Mats. 2006. *Tomhetens triumf. Om grandiositet, illusionsnummer och nollsummespel*. Stockholm: Atlas.
- Alvesson, Mats. 2007. "Konsumtionens tillväxt – misslyckat grottekvarnsprojekt", i *Konsumera mera – dyrköpt lycka*, red. Birgitta Johansson. Stockholm: Formas.
- Beck, Charlotte Joko. 1989. *Everyday Zen – Love and Work*. San Francisco: Harper Collins.

- Furberg, Mats. 1987. *Allting en trasa? – En bok om livets mening*. Lund: Doxa.
- Furberg, Mats. 1991. *Det goda livet*. Opublicerat.
- Sjölander, Sverre. 2004. *Vårt djuriska arv*. Nora: Nya Doxa.
- Lärarnas Riksförbund. 2006a. *Yttrandefriheten i skolan – Elevers attityder, värderingar och läsvanor*. Stockholm: Lärarnas Riksförbund.
- Lärarnas Riksförbund. 2006b. *Elevernas attityder, värderingar och läsvanor oroar*. Stockholm: Lärarnas Riksförbund.
- Simmel, Georg. 1995. *Hur är samhället möjligt och andra essäer*. Göteborg: Korpen.
- Skolverket. 2000. *Rapport 216 – Ung i Demokratien*. Stockholm: Skolverket.
- Ungdomsstyrelsen. 2007. *Unga med attityd. Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2007:11. Stockholm: Fritzes.